

О.А. Сташук

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ВЗАЄМОДІЇ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Питання, пов'язані з вихованням підростаючого покоління завжди були на першому плані у кардинальному реформуванні суспільних відносин. Актуалізація цих проблем в Україні є закономірним наслідком важливих соціально-економічних перетворень, які нині в ній відбуваються. Ключового значення в цьому контексті набуває всебічний розвиток особистості, у тому числі й творчий розвиток. Нові соціально-економічні умови, в яких перебуває освіта в Україні, вимагають додаткових зусиль усього суспільства, особливо педагогічних працівників, для виведення її на рівень досягнень світової цивілізації. Однією з важливих умов досягнення якісно нового стану нашої освіти є загальний розвиток естетичної освіти, який передбачає планомірне і системне виховання творчої особистості підростаючого покоління.

У цьому велика роль відводиться механізмам педагогічної взаємодії як ефективному інструментові розв'язання завдань естетичного виховання на всіх етапах навчально-виховного процесу підростаючого покоління, у тому числі й на уроках образотворчого мистецтва. Урок образотворчого мистецтва є і залишається однією із найважливіших ланок у процесах формування творчої особистості, коли закладаються важливі «підвалини» майбутнього фахівця. Конструктивний розгляд соціально-психологічних чинників розвитку творчої особистості, на нашу думку, необхідно сполучати з розробкою адекватної моделі педагогічної взаємодії суспільства з сучасною шкільною молоддю, а також з відповідною підготовкою вчителів образотворчого мистецтва.

Без утвердження індивідуальності педагога як загальнозначущої і цінної для суспільства, його оригінальної творчої особистості, яка здатна тонко реагувати не лише на великі, епохальні явища, а й на найтонші, ледь уловимі відголоски душі дитини, підлітка, юнака, – немає сенсу сподіватися на значні успіхи. Лише неординарній творчій особистості під силу „перетворювати” дійсність, вносити суттєві „корективи” у процеси виховання і освіти, тобто бути своєрідним «регульовальником» педагогічної взаємодії. Вчитель образотворчого мистецтва, наділений особливими навичками, оригінальним світобаченням і духовністю, разом зі своїми учнями, колегами, батьками дітей, а також своєю мистецько-творчою діяльністю покликаний створювати своєрідний мистецький „осередок” навколо себе і, таким чином, по-особливому, за допомогою мови мистецтва впливати на різноманітні сторони життя

суспільства. Так як і митець будь-якого жанру, який сприймає об'єкти художнього освоєння в усій цілісності, своєрідності і конкретності [3, с. 112], учитель образотворчого мистецтва доволі глибоко усвідомлює діалектику сучасного суспільного життя, постійно виховує в собі здатність до творчо-аналітичних узагальнень. Адже його життя проходить у суспільному середовищі, тому ідейне спрямування його діяльності визначається досконалим відчуттям гармонії в усіх її проявах, світоглядними уподобаннями і переконаннями. По-суті, тут мова йде про «...нову філософію освіти, відкритої життю людини та її прагненням. ... Головною умовою педагогічного процесу стає загальний розвиток учня або студента, а показником роботи педагога – ефективність цього процесу» [5, с. 11].

Проблема розвитку творчої особистості учня не є новою, вітчизняна мистецько-педагогічна думка заклала міцний науковий фундамент для подальшого розгляду даної проблематики. У працях багатьох науковців, мистецтвознавців, педагогів, таких, як В.Іванов, О. Забужко, В. Личковах, М. Попович, В. Орлов, О.Олексюк, О.Шевнюк, В.Шинкарук та інших розглядаються окремі її аспекти. Значно збагатили науково-методичну думку стосовно розвитку творчої особистості такі вчені, як Л.Масол, Г.Падалка, О.Рудницька, О.Семашко, О.Щолокова та інші. Разом з тим, на нашу думку, окремі питання даної проблематики у контексті соціально-економічних змін виявляються розробленими неповністю, залишаючи, таким чином, «простір» для подальших досліджень.

Яким же саме чином можна означити своєрідну „модель” розвитку творчої особистості на основі педагогічної взаємодії, і яким «параметрам» творчо-професійної діяльності з урахуванням сучасних загально освітніх тенденцій має відповідати особистість учителя образотворчого мистецтва?

Донедавна найважливішими ознаками професійної придатності вчителя образотворчого мистецтва вважалося дотримання лише основних, «класичних», дидактичних принципів, основоположником яких вважається великий слов'янський педагог Ян Амос Коменський (1592-1670). Сучасна педагогічна наука вважає їх важливими і актуальними у процесах педагогічної взаємодії, без їх застосування втрачає смисл вивчення не лише образотворчого мистецтва, але і будь-якої іншої дисципліни. І, справді, як можна навчити дітей малювати чи виліплювати без послідовності,

систематичності, доступності й інших, „класичних”, перевірених часом принципів? Але практика засвідчує, що на уроках образотворчого мистецтва доволі часто дидактичні принципи застосовуються неповно, або ж і взагалі ігноруються. Втрачає вагомість і значення потенціал педагогічної взаємодії, урок втрачає свою привабливість і нерідко трактується як звичайний процес передачі знань та вмінь, який можна виразити приблизно так: „Малюйте, діти, так, як це роблю я”. І якщо означити певні недоліки педагогічної взаємодії на уроках образотворчого мистецтва, то одним із перших вважається саме недотримання того чи іншого дидактичного принципу. Неухильне дотримання принципів навчання орієнтує на високий рівень педагогічної взаємодії і, по суті, на створення таких умов і такої творчої обстановки, за яких учні цілком свідомо, активно і рішуче прагнуть засвоїти той чи інший навчальний матеріал. Принципи дидактики в сучасній практиці мають зберігати свій первинний смисл, але одночасно і розвиватись, збагачуватись, доповнюватись новими фундаментальними ідеями, які поступово набуватимуть статусу нових дидактичних принципів.

І дійсно, процеси педагогічної взаємодії на уроках образотворчого мистецтва на сучасному етапі загального розвитку освітянської науки потребують не лише дотримання основних дидактичних принципів, але і їх творчого переосмислення, застосування в залежності від творчих здібностей кожного учня, щоб творчий «особистісний розвиток не уповільнювався, не гальмувався. Кожному необхідне ...середовище з його усталеністю, передбачуваністю, звичністю» [4, с. 212]. Тобто сьогоднішня освітянська наука ставить значно вищі вимоги до творчого навчально-виховного процесу, ніж це було раніше. Наведемо деякі ознаки, характерні для окремих дидактичних принципів, які можна означити як цілком „сучасні” й у застосуванні яких, на нашу думку, зберігається доволі вагомий потенціал педагогічної взаємодії.

Процес педагогічної взаємодії, спрямований на розвиток творчої особистості, буде абсолютно неповним і недосконалим без його оптимізації у психологічному контексті, без оптимального використання умов і можливостей (у даному випадку – можливостей уроку образотворчого мистецтва). Учитель образотворчого мистецтва в сучасній школі має бути глибоким психологом, своєрідним „знавцем дитячої душі”, а також глибоко розуміти творчі задатки кожного учня як особистості творчої, неповторної. Без таких характеристик учитель дуже скоро може перейти на рівень формального, шаблонного перебігу процесу педагогічної взаємодії, він не буде здатний створити справжню творчу атмосферу в учнівському колективі, що особливо важливо на заняттях з образотворчого мистецтва. Часто ми забуваємо про те, що малювати,

виліплювати, створювати аплікацію, – процес абсолютно творчий, вільний, не прикріплений до загального „єдино правильного” циркуляру чи правила. Здатність учителя відчувати загальний творчий настрій учнівського колективу і кожного учня зокрема, його творчі поривання і спрямовування їх у правильному напрямку є важливою ознакою вчителя образотворчого мистецтва як учителя-психолога, знавця специфіки роботи з дітьми. Сьогодні у виразі той учитель, який здатен створити найбільш оптимальні у психологічному відношенні умови для навчання образотворчого мистецтва, маєтись на увазі створення загального творчого клімату на уроках, цілком добродушною і приємною морально-психологічною атмосферою у відносинах між учителем і учнем, у колективі учнів, попередження різних негативних ситуацій тощо. Г.Падалка у зв'язку з цим зазначає: «...створення позитивної атмосфери навчання. Дотримання цієї умови орієнтує педагога на забезпечення такого характеру взаємодії на уроці, при якому в учнів повністю виключаються страх, побоювання за невдалі дії, скутість» [2, с. 10]. Саме такий підхід, такі умови можемо назвати одним із важливих дидактичних принципів із урахуванням специфіки і особливостей сучасної школи.

Наступним дидактичним принципом у процесі педагогічної взаємодії, дотримання якого є надзвичайно важливим на уроках образотворчого мистецтва, є принцип усвідомленого ставлення учня до процесу навчання. Далеко не всі учні розуміють об'єктивні установки, вимоги, а також і нові умови навчального процесу. Переважна більшість з них сприймають уроки образотворчого мистецтва як примусове і небажане явище в їхньому житті, як, власне, й інші уроки. Хоч перед учителем образотворчого мистецтва не стоїть завдання „зробити” художників зі своїх учнів, а лише прилучати їх до прекрасного і відкривати завісу перед світом мистецтва, все ж важливо послідовно перетворювати їх на суб'єктів даного навчального процесу. Тобто, учень повинен поступово переконуватись у тому, що заняття з образотворчого мистецтва є справою не лише цікавою, але й надзвичайно важливою, корисною, прекрасною, яка може стати справою усього його життя. І тому не можна ставитись до мистецтва з легковажністю, як до іграшки, а навпаки, до занять з мистецтва потрібно підходити з великою повагою і любов'ю. Отже, процес педагогічної взаємодії необхідно спрямовувати на досягнення розуміння учнями необхідності і важливості навчання образотворчого мистецтва, а таке завдання під силу лише обдарованій особистості вчителя, наділеного особливим творчим темпераментом і здатністю до заохочування дітей.

Загальновідомий дидактичний принцип випереджуючого навчання покликаний забезпечити

певний дидактичний ритм викладання і засвоєння матеріалу. На заняттях з образотворчого мистецтва даний принцип набуває певної специфіки, на яку у процесі педагогічної взаємодії звертається особлива увага. Як і в попередньому прикладі, тут маються на увазі конкретні ознаки творчої особистості вчителя – професійна майстерність, вміння виявляти і реалізовувати творчі потенціали дітей, уміло керувати процесом розвитку дитячої творчості. Вчителю важливо вчасно передбачити виникнення боязні і нерозуміння при вивченні нових тем, точніше, при переході від однієї теми до іншої. Наприклад, учням важко переходити від малювання натюрморту до тематичного малювання, від малювання пейзажу до зображення людини тощо. Такі „перехідні” труднощі є небажаними, вони пригальмовують навчальний процес. Важливо завчасно створити „зв'язок” між темами таким чином, щоб процес вивчення попередньої теми частково пов'язати з елементами наступної теми, забезпечивши таким чином динамічний і організований ритм процесу навчання.

Використання випереджуючого навчання при переході від однієї теми до іншої слід пов'язувати із творчим використанням наступного, також цілком „сучасного”, дидактичного принципу – принципу навчання на найвищому рівні складності. Здавня помічено, що успіх у процесі навчання мають ті вчителі, які володіють здатністю не боятись пропонувати складні завдання, спонукаючи учнів до праці на певній межі їх творчої здатності. І дійсно, з великим завзяттям учні приступають до створення композиції в оригінальній незвичній техніці, або ж пробують себе у новому для них виді або жанрі мистецтва, коли працюють як «справжні» художники. Зрозуміло, тут потрібно прикласти значно більше зусиль для підготовки уроку. Організація такої роботи передбачає здатність учителя йти за вимогами часу, потребами і інтересами дітей, і згідно з цим вміло пояснювати та планувати роботу.

Необхідно пам'ятати, що вдала композиція в дитячій роботі – це результат майстерності вчителя пояснити, показати, спрямувати творчість учнів, враховуючи не лише фізіологічні, а й психологічні особливості дітей певної вікової категорії. Та й на профілактику перевтоми потрібно зважати. Не всім учням в однаковій мірі можна запропонувати однакові завдання, їх потрібно вміло диференціювати.

Необхідною умовою досконалої організації педагогічної взаємодії є вміння вчителя організувати творчий колектив. Для цього необхідно бути не лише вправним художником, що, до речі, теж важливо, а й знати і вміти застосовувати сучасні інноваційні технології навчання, які здатні значно поліпшити процес педагогічної взаємодії.

Безперечно, кожна технологія навчання може застосовуватись по-різному і з різною метою. Важливо пам'ятати, що вибір моделі навчання залежить від теми і мети уроку та особистості вчителя. Так, найбільш застосованими є такі технології навчання як кооперативне навчання, колективно-групове, ситуативне моделювання, елементи опрацювання дискусійних питань та ін. Безумовно, тут важливу роль відіграє авторитет і приклад самого вчителя як особистості неординарної, творчої, професіонала своєї справи, умілого організатора і вправного художника, здатного виконувати будь-які творчі завдання, спрямовувати творчість дітей у потрібне русло.

Доцільно нагадати про те, що у контексті перебігу педагогічної взаємодії творчі здібності учителя образотворчого мистецтва повинні дозволяти йому системно підходити до розуміння і застосування усіх дидактичних принципів, прийомів, методів і форм навчання, які використовуються на уроках образотворчого мистецтва, і творчо використовувати їх для досягнення мети.

Уроки образотворчого мистецтва повинні давати учням можливість засвоїти духовний досвід поколінь, морально-естетичні цінності вітчизняної та світової художньої культури, яка постає перед учнями як історія розвитку людства. Цілісна і наскрізна вертикаль шкільної художньо-естетичної освіти покликана розвивати творчу активність учнів, залучати кожного з них до естетичного сприймання світу і творення духовних цінностей. Вона закладає основи духовної культури молодого покоління українського народу, створює мистецькі установки, формує творчу особистість, - тому необхідно повністю використовувати весь потенціал принципів, форм, методів і засобів навчання. Їх комплексна реалізація є одночасно і наукою, і мистецтвом, адже дидактичні принципи – це система наукових установок, а не набір готових рецептів. Втілення теоретичних передумов у практику викладання, спонукання до дії є майстерністю, професійним мистецтвом [1, с. 142].

Таким чином, особистість вчителя образотворчого мистецтва сьогодні у великій мірі визначається практичним умінням творчо використовувати той потенціал, який, залишаючись використаним неповністю, є цілком сучасним і надзвичайно актуальним для задоволення потреб викладання образотворчого мистецтва. Замало бути лише фахівцем, потрібна ґрунтовна теоретична підготовка. Вчителю образотворчого мистецтва як особистості творчій важливо постійно працювати над собою, розвиватись і самовдосконалюватись професійно. Немало вчителів, будучи цілком неординарними творчими особистостями, поступово втрачають свою професійну придатність лише тому, що зупиняються на досягнутому, втрачають

прагнення до професійного зростання. Сьогодні лише всебічно розвинута особистість здатна творчо працювати з підростаючим поколінням, і лише самотутній і неповторний у творчому відношенні педагог здатний по справжньому навчати дітей відчувати, співпереживати, бачити прекрасне і врешті-решт створювати цілком оригінальні художні образи, творчі роботи.

Всі ці фактори носять переважно суб'єктивний характер, вони у великій мірі залежать від особистості учителя. Разом із тим, проведений аналіз викладання образотворчого мистецтва у різних школах Рівненської області і міста Рівне дає підстави стверджувати про існуючі проблеми цілком об'єктивного характеру, на які обов'язково потрібно зважати. Перш за все, у школах (переважно сільських і районних) доволі мало підготовлених фахівців у галузі образотворчого мистецтва, їх не більше 10 відсотків [1, с. 140]. Тому викладають образотворче мистецтво інші фахівці, переважно не мистецького спрямування. Негативно впливає на загальний розвиток дитячої образотворчої освіти і перевантаження вчителів, а також їх часта і безпідставна заміна.

Можна назвати і ряд інших негативних факторів викладання образотворчого мистецтва, з якими зустрічаються вчителі – недостатня кількість ілюстративного матеріалу, підручників, спеціальної літератури, дорогі та не всім доступні матеріали, бідність або взагалі відсутність матеріальної бази з предмета, у тому числі ТЗН, та інше.

Сьогоднішній учень середнього рівня успішності і достатку, „озброєний” знаннями з Інтернету і широкими можливостями сучасних комп'ютерних технологій, вимагає не лише уваги та індивідуального особистісно зорієнтованого підходу у навчанні, а і відповідних умов навчання, цілком прийнятних для учня і для його творчого потенціалу. Умови навчання повинні бути комфортними, сприятливими для вчителя і для учня, цього вимагає специфіка сучасного життя.

Для того, щоб виконувати такі складні завдання і забезпечувати нормальний перебіг педагогічної взаємодії, вчителю необхідно володіти різними формами, прийомами і методами роботи. Творчо-педагогічні здібності, творчий потенціал і неординарність вчителя дозволяють йому перетворити звичайний урок образотворчого мистецтва у творчий процес-діяство, у ході якого виконуються навчальні завдання. Кожен такий урок є неповторним, несхожим на попередні, і кожен новий урок – щось цілком нове, несподіване, схоже на відкриття, чи то на театралізоване діяство, під час якого народжується художній образ. Такий урок не залишає місця для байдужості, він захоплює, зацікавлює, змушує не лише налаштуватись на серйозну творчу працю, а і активізує творчі

потенціали учнів, змушує працювати активно і плідно.

Звісно, для проведення таких уроків потрібна ґрунтовна підготовка, учитель повинен заздалегідь потурбуватись про максимальне задіяння власних факторів інтенсифікації та індивідуалізації своєї професійної діяльності. Тому важливим у цьому є постійна самопідготовка і професійне самовдосконалення.

Розвиток творчої особистості учня на уроках образотворчого мистецтва проходить більш активно і цілеспрямовано при дотриманні і виконанні певних вимог навчально-методичного характеру. Автору даної статті неодноразово доводилось зустрічатися з фактами недбалого, а то і невмілого, використання вчителями різних художніх матеріалів і художніх технік на уроках образотворчого мистецтва при поясненні учням навчальних і творчих завдань. А, як відомо, кожне завдання можна виконувати по-різному. Створити цікаву, змістовну композицію можна не лише олівцями чи фломастерами, аквареллю чи гуашшю. Доволі рідко вчитель використовує звичайну вуглину і кольорову крейду, величезні образно-графічні можливості різних видів гравюри, чи живописно-витончені переливи кольорів у монотипії.

Можна навести і ряд інших прикладів. Будь-який художній матеріал, будь-яка художня техніка приховують доволі оригінальні і неповторні образотворчо-виразні можливості, які можна і потрібно використовувати на уроках. Важливою ознакою творчо-професійного рівня вчителя образотворчого мистецтва є уміння творчо працювати різними матеріалами і у різних художніх техніках. Особливо важливо, щоб вчитель відчував, який саме художній матеріал потрібний для конкретної теми певної вікової категорії дітей, яка саме художня техніка здатна максимально повно відтворити творчі задуми дітей. На практиці доволі часто вчителі обмежують себе і свій творчий потенціал, обмежують і учнів, їх творчі поривання і можливості.

Отже, уміння працювати різними художніми матеріалами і техніками свідчить про ґрунтовну фахову підготовку і є ще однією ознакою того, що вчитель образотворчого мистецтва є особистістю цілком творчою. Сьогодні для вчителя образотворчого мистецтва важливим є не лише високий рівень фахової підготовки, а і загальний творчо-інтелектуальний розвиток, що дає можливість на високому навчально-методичному рівні організувати процес педагогічної взаємодії, а також, використовуючи інноваційні технології, налаштувати учнів на створення художніх образів, а в цілому – на реалізацію та модернізацію змісту, форм та методів навчально-виховного процесу.

У багатьох школах міста Рівне та Рівненської

області ми спільно з відділом художньої культури Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти проводили активну та цілеспрямовану роботу по неухильному дотриманню та впровадженню основних дидактичних принципів навчання на уроках образотворчого мистецтва, особливо тих, про які йшла мова вище. Разом з тим, зверталась увага вчителів образотворчого мистецтва на поліпшення фахової підготовки, на постійне вдосконалення власного творчо-інтелектуального рівня, а також на більш ширше застосування різноманітних художніх матеріалів і технік на уроках образотворчого мистецтва. В результаті значно зростає активність учнів, розкриваються їх творчі потенціали, зростає успішність. Але найголовніше у цьому є те, що учні розпочинають по-іншому сприймати предмет образотворчого мистецтва, він стає для них одним із найбільш цікавих і важливих. Зростає зацікавлення

дітей образотворчим мистецтвом, відкриваються нові, ще незнані, горизонти творчого мислення і творчого зростання.

Отже, для забезпечення нормального перебігу процесу педагогічної взаємодії у контексті розвитку творчої особистості учителю образотворчого мистецтва сучасної української школи необхідно бути і самому творчою, різносторонньо обдарованою і новаторсько-непересічною особистістю, що забезпечується виконанням доволі значного діапазону цілком сучасних факторів навчально-виховного процесу. Такі фактори продиктовує і визначає динаміка сучасного розвитку освіти, саме тому їх можна трактувати як вимоги, що стоять перед учителем образотворчого мистецтва. Нехтування ними призводить до втрати належного професійного рівня, до втрати ознак творчої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бречок Б.П. Підвищення рівня викладання образотворчого мистецтва – вимога часу // Нова педагогічна думка. – 2002. – №1-2 (29-30). – С. 138-144.
2. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва як напрям наукового пізнання // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. Вип. 4(9). – Київ, 2007. – С. 7 – 11.
3. Руденко Л.А. Вплив мистецтва на розвиток потенціалу особистості // Мистецтво та освіта. –

2001. – №3.

4. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.

5. Щолокова О.П. Модернізація фахової мистецької освіти у контексті сучасних гуманістичних ідей // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. Вип. 4(9). – Київ, 2007. – С. 11 – 15.

Подано до редакції 27.02.08

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены некоторые основополагающие составные развития творческой личности ученика на уроках изобразительного искусства. В частности, обращается внимание на использование в процессе педагогического взаимодействия потенциала основных дидактических

принципов, на постоянное профессиональное совершенствование учителей изобразительного искусства, а также на более эффективное владение разнообразными художественными материалами и техниками.

Ключевые слова: творческая личность, дидактические принципы, художественное развитие.

РЕЗЮМЕ

У статті розглянуто деякі основоположні складові розвитку творчої особистості учня на уроках образотворчого мистецтва. Зокрема, звертається увага на використання в процесі педагогічної взаємодії потенціалу основних дидактичних

принципів, на постійне професійне вдосконалення вчителів образотворчого мистецтва, а також на ефективніше володіння різноманітними художніми матеріалами і технікою.

Ключові слова: творча особистість, дидактичні принципи, художній розвиток.

SUMMARY

The article presents some basic components of pupils' personal artistic development at art lessons. Considerable attention is paid to using potential of the basic didactic principles in pedagogical interaction; to constant

professional self-development of art teachers and also to more effective mastering of different art techniques and materials.

Keywords: art and education, didactic principles, pupil's personality.
